ת ש א ב

א. עה"פ [1] "וימהר משה ויקד ארצה וישתחו" מעתיק רש"י התיבות "וימהר משה" ומפרש: "כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד ויש־תחו".

לכאורה מקום לומר שרש"י בא לתרץ בפירושו (כעין) קושיית הגמ' [2]: "מה ראה משה" [3] — שגרם לו להש־תחוות? ומתרץ שהשתחוה על שראה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה.

אבל באמת א"א לומר כן, כי:

א) בפשש"מ לא קשה מלכתחילה למה השתחוה [4], שהרי לפנ"ז על הפ־סוק [5] "ויקד העם וישתחוו" פרש"י "על בשורת הגאולה כו'", היינו שעל בשו־רות טובות צריך להודות [6], ובאופן של קידה והשתחוואה, וא"כ גם בנדו"ד ששמע משה הי"ג מדה"ר, צ"ל הודאה להקב"ה עליהם (על כולם) [7]. ומזה — לאידך גיסא:

ב) מנ"ל לרש"י החידוש דהשתחוה (גם) על "שראה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה" — דילמא השתחוה רק על הבשו"ט ששמע. ואם ישנו איזה הכרח שלא השתחוה על הבשו"ט — הר"ז גופא אי"מ: למה לא השתחוה משה — כהודאה על הבשו"ט?

ג) הו"ל לרש"י להעתיק מן הכתוב

---

1) פרשתנו לד, ח.
2) סנהדרין קיא, א.
3) בפרש"י שם: "על איזה מדה של יג (מדות) ראה והשתחוה" — אבל אין זו קושיית רש"י כאן (שהרי אינו מפרש איזה מדה, כ"א "כשראה שכינה כו'"), וה־כוונה בפנים היא שקושיית רש"י כאן היא (ע"ד קושיית הגמרא): איזה ענין ראה.
4) ועפ"ז (שבפשש"מ אין להקשות למה השתחוה) מובן למה לא פרש"י כדרז"ל בגמרא: "ארך אפים ראה כו' אמת ראה" (נוסף לזה שבפשש"מ קשה למה דוקא על (א' מ)ב' מדות אלו השתחוה).

בתוא"ג מהרש"א שם כ': "ובודאי ידע כבר מדותיו ית' אבל עתה נתעורר יותר באחד מהי"ג מדות" — אבל בפשש"מ משמע שעכשיו לימדו הקב"ה היגמדה"ר. וגם: אם ידע מדותיו לפנ"ז — למה נתעורר עכשיו על איזה מדה.

ואין לומר שמשה ידע מדותיו ית' ע"י המופתים כו' שעשה הקב"ה ע"ע (ועכשיו לימדו הקב"ה "סדר בקשת רחמים"), אלא שאחת משתי מדות הנ"ל עדיין לא ידע ולכן נתעורר ע"י (ופליגי איזו היא) — כי בפשטות, איפכא מסתברא: שתי מדות אלו ידועות מאז: "ויאמר אליו אני ה' — נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני כו' נאמן להפרע" (וארא ו, ב. בפרש"י), נראה מדת "אמת" של הקב"ה, ומזה ש"ודור רבי־עי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה" (לך טו, טז. וראה פרש"י שם) ידע מדת "ארך אפים" של הקב"ה (וכ"ש שידע שהקב"ה סולח ומוחל לגמרי (שהרי על כמה ענינים שעשו בנ"י ע"ע — סלח להם הקב"ה)).

5) בא יב, כז.
6) ראה רבינו בחיי כאן: על דרך ה־פשט השתחוי' זו הודאה על מדת החנינה והרחמים שהודיעו. וראה רבותינו בעה"ת כאן. ועוד.
7) ואף שכבר ידע משה לפנ"ז שהקב"ה ילמדו סדר יגמדה"ר וכו' (פרש"י לג, יט) (ומה שהוסיף "הבטיחו שאינן חוזרות ריקם" (פרש"י שם), הי' זה אחר השתחואה זו) — י"ל שאינו דומה הידיעה שעתיד הקב"ה לבשרו בשו"ט, להבשורה בפועל.

התיבות „ויקד ארצה וישתחו״ [8] (ולא „וימהר משה״), שהרי, לפי קס״ד ה־נ״ל, עליהן קושייתו (למה השתחוה).

ד) רש״י מדגיש „מיד וישתחו״ ? [9]

ועפ״ז צ״ל שרש״י בא לתרץ קושיא המתעוררת בהתיבות „וימהר משה״, והיא: למה מיהר משה להשתחוות [10] ?

---

8) או עכ״פ „ויקד ארצה״ כבפרש״י בא (יב, כו).

9) ומצד ב׳ קושיות האחרונות מובן שאין לומר דרש״י בא לפרש איזו הן ה־בשו״ט שנתקיימו בפועל (כנ״ל הערה 7) שעליהן השתחוה, שהן „כשראה שכינה עוברת״ — כנגד „אני אעביר כל טובי על פניך״ (לג, יט), ו„שמע קול הקריאה״ — כנגד „וקראתי בשם ה׳ לפניך״ (שם).

10) כקושיית כמה מפרשים, ומובן ש־בפשש״מ אין לומר כהפי׳ המובא בראב״ע, רבותינו בעה״ת, פי׳ תוס׳ עה״ת (הדר זק־נים) רבינו בחיי (וכן פי׳ בחזקוני בפי׳ הראשון) ש„מיהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים כו׳״, וכקושיית הראב״ע עצמו „כי אין הדעת סובלת שיפסיק הוא דברי השם בעוד שהי׳ מדבר״ (וראה שם מה שהקשה עוד. וראה פי׳ חת״ס עה״ת) *.

ועפ״ז מובן שגם אין לומר כמ״ש בתו״ת (בביאור שאלת הגמרא „מה ראה משה״) דמזה שמיהר משה משמע שלא הי׳ יכול לחכות עד סיום הדברים אלא מיהר להש־

---

*) ואלה״ק מהכריעות שבאמצע תפלת שמו״ע (ברכות לד, סע״א) וכיו״ב (אף שב־שמו״ע צ״ל כעבדא קמי׳ מרי׳ כו׳ לפני המלך (שבת י׳, א. שו״ע אדמוה״ז סו״ס צה)) — כי: א) מובן שכמה דרגות ישנן בזה. ב) בשמו״ע מפסיק הוא באמצע דיבורו (האדם) להקב״ה, משא״כ בנדו״ד הוא ש־יפסיק משה דיבורו של הקב״ה אליו. ג) ההשתחוואה בשמו״ע אי״ז גדר הודאה, כ״א גדר הכנעה, כדמוכח מהדין (ברכות שם ע״ב) „כה״ג בסוף כל ברכה וברכה והמלך וכו׳״, שהטעם ע״ז „כל מה שהוא גדול ביותר צריך להכניע ולהשפיל עצמו״.

וע״ז מתרץ, שמכיון „שראה שכינה עוברת״, היינו שהיא עומדת לעבור [11], ו„שמע קול הקריאה״, היינו שכבר שמע כל הקריאה, לכן השתחוה מיד, במהירות, כדי שלא לאחר מלהשתחוות ולהודות להקב״ה.

אמנם גם פי׳ זה צלה״ב:

א) מעיקרא פשוט למה מיהר משה (ואפילו באם הי׳ רק על הבשו״ט), כי בודאי כל מעשיו בעבודת ה׳ היו בזריזות גדולה [12], וע״ד מש״נ באב־רהם [13]: וימהר גו׳ רץ גו׳ וימהר גו׳ וישכם גו׳. ובפרט משה לאחר שעל שנתרשל נענש עונש מיתה [14].

ב) הסדר הוא שנשמע הקול ואח״כ עוברת ואח״כ הו״ל לומר להיפך: „כש־שמע קול הקריאה ו(אח״כ) ראה שכינה עוברת״.

ג) איך אפ״ל „שראה משה שכינה

תחות באמצע הדבור, ש״מ שהי׳ מדה אחת שנתפעל עלי׳ ביותר ולא הי׳ יכול להת־אפק מלהשתחות (ופליגי בגמרא איזו מדה היתה) — ולפי״ז הכרח שהשתחוה על א׳ מהיגמדה״ר,

כי (נוסף על הנ״ל (הערה 4) שבפשש״מ אין כל משמעות שנתפעל על איזו מדה, הרי) קשה לומר שהפסיק והשתחוה באמצע הדבור, כנ״ל.

ועפי״ז יובן ג״כ בפשטות מש״נ (שמות ג, ו־ז): ויאמר אנכי גו׳ ויאמר ה׳ גו׳ אף שכבר הקדים „ויאמר של גו׳״ — כי רק לאחר שנגמרה האמירה אפשר ל(הפסיק ול)קיים של נעליך, ויסתר משה גו׳.

11) ראה חזקוני (בפי׳ הב׳): לפי שראה כו׳ עובר והולך מלפניו כו׳ (אלא שהוא מפרש ש„הי׳ רוצה להתפלל כו׳״).

12) ראה בספורנו כאן: מהירות ה־השתחוי׳ תורה על גדלות הדבר אשר לו יכנע המשתחוה.

13) וירא יח, ו־ז. שם כב, ג (ובפרש״י).

14) פרש״י שמות ד, כה.

כו'", והרי אמר לו הקב"ה לפנ"ז "לא תוכל לראות פני גו' והי' בעבור כבודי גו' ושכותי כפי עליך עד עברי גו' וראית את אחורי ופני לא יראו"[15] — הרי שמשה ראה את השכינה רק לאחרי שעברה ורק אחורי (וגם זה — רק ה"קשר של תפילין"[16]), ולא כשהיתה השכינה עוברת לפניו?

ד) הול"ל "ושמע הקריאה" — ומה מוסיף בתיבת "קול (הקריאה)"[17]?

ה) רש"י כותב "מיד וישתחו", הרי לפני "וישתחו" היתה קידה "ויקד ארצה", וא"כ הול"ל "מיד ויקד ארצה וישתחו" או "מיד ויקד"?

ב. הביאור בכ"ז:

אין לומר ששאלת רש"י היא למה מיהר משה, כי כנ"ל מובן שמשה עשה כל ענייניו בזריזות, ובודאי גם השתחוואה זו לה' היתה במהירות וזריזות, אלא דקשה לי' לרש"י, אדרבה: למה צריכה התורה לפרש כאן שהשתחווה במהירות על הבשו"ט, הרי דבר זה מובן הוא מעצמו[18].

ולכן מפרש רש"י שההשתחוואה המדוברת כאן לא היתה אחר כל הדבור, הודאה על הבשו"ט, כמו שמשמע, לכאורה, מפשטות הכתובים, אלא שמיהר והשתחווה לפני הדבור, תיכף "כשראה משה שכינה עוברת", שהשכינה מתחילה לעבור, "ושמע קול הקריאה", תיכף כששמע קולו של הקב"ה, עוד קודם ששמע הקריאה עצמה, "מיד וישתחו".

ומקדים רש"י "כשראה שכינה עוברת כו'" — כי בזה מבואר מה שכאן דוקא הקדים משה להשתחוות אף שלא מצינו שהשתחווה משה לפני שאר האמירות — כי קריאה וקול זה הי' יחיד במינו — "שכינה עוברת", קיום בקשתו "הראיני נא את כבודך"[19]. ופשוט כשרואים את המלך צריכים להשתחוות לפניו תיכף ובתחלת ראיית פניו[20].

[ובנוגע להשתחוואת הודאה על הבשו"ט שצ"ל לאחר הבשו"ט, לא אירי בזה הכתוב, כי מובן מעצמו

---

15) פרשתנו לג, כ. כב. כג.

16) פרש"י שם כג.

17) ברש"י כת"י אין תיבת "קול", אבל בדפוס ראשון ושני וברוב הדפוסים נמצאת תיבה זו.

18) ואף שלפעמים חוזרת התורה על ענין שכבר ידוע, מ"מ באם יש לחלק — מחלקינן, וע"ד שפרש"י (משפטים כג, יט. ובפרשתנו לד, כו): ובג' מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה וא' כו' — אף שבכ"מ פי' לחייב עליו בשני לאוין (צו ו, ו. וראה פרש"י בפרשתנו לד, כג. שמיני יא, מד. אמור כג, לא) ובאם יש לפרש טעם על הכפל — מפרשינן, וע"ד פרש"י (משפטים כג, ט) בהרבה מקומות הזהירה כו' מפני כו'.

19) פרשתנו לג, יח. ואף שאמר לו (שם, כ) "לא תוכל לראות את פני וגו'", הרי גם "שכינה עוברת" בכלל ראיית כבודו של הקב"ה, וכפרש"י (שם, יט) "הגיעה ה' שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות כו'".

20) ואלה"ק דא"כ למה נכתב "וימהר משה גו'" לאחר "ויקרא גו'" ולא כתבו במקומו — כי אז הי' מוכרח להפסיק בין "ויעבור ה' על פניו ויקרא (שמיעת הקול)" להבא אח"כ, ולכתוב באמצע "ויקד משה ארצה וישתחו".

ואף שמצינו שהפסיקה תורה באמצע ענין (ראה פרש"י ר"פ ויצא. וארא ו, כט) — הרי זה רק כשיש קודם ההפסק ענין, סיפור שלם, משא"כ בנדו"ד.

שמשה הי' מודה על בשו"ט[21], ולכן בכו"כ מקראות שתוכנם בשו"ט שנת־בשר — לא נתפרש שהשתחווה].

ג. עפ"י הנ"ל דהפי' ב"(ראה) שכינה עוברת" הוא כשהתחילה לע־בור, יש לבאר איך אפ"ל ש"ראה (משה) שכינה כו'":

הכתוב מדייק "והי' בעבור כבודי וגו'" (וכפרש"י: "כשאעבור לפניך"[22]), והיינו — דבעת שעובר, אז אין רשות (יכולת) לראות, משא"כ בתחלת בוא השכינה אפשר לראות; ואין זו סתירה למאמר הקב"ה "לא תוכל לראות פני", כי ראה שכינה עוברת (ותו לא) אין זה ראיית פניו של הקב"ה.

וגם "וראית את אחורי" — הוא יותר מזה, כדמוכח מפשטות הכתובים שבוראית את אחורי — הי' חידוש ומילוי בקשתו לאחרי גמר קריאת היגמה"ר וכו',

כ"א ראי' כללית: "כשראה משה שכינה עוברת", במבט ראשון, תומ"י כשראה שהשכינה באה, תומ"י השתחוה.

ועפי"ז יש להוסיף ש(אף שעיקר כוונת הכתוב ב"וימהר משה" היא להגיד שמשה השתחוה קודם לדבור הקב"ה, הנה) כלולה בזה גם מהירות כפשוטה (שהשתחוה במהירות גדולה) ומהירות כזו שבלעדי הכתוב לא היינו יודעים אודותה (אף שמשה עשה כל ענייניו בזריזות, כנ"ל):

מובן שאינו דומה אופן ודרגת ההשתחוואה למלך בעת שרואים או־תו "כמו שהוא"[23], לגבי הביטול כש־רואים אותו מתחפש ומתעלם בדמות אחרת[24], או כשאין רואים אותו, אלא שיודעים שהוא נמצא כאן, ולכן תומ"י שראה משה את השכינה "כמו שהיא" — מיהר קודם גמר ההעברה להש־תחוות — בדרגא הכי נעלית (נוסף על זריזותו הרגילה).

ד. עפ"ז יש לבאר פרש"י "מיד וישתחו" ולא "מיד ויקד (ארצה ויש־תחו)":

עה"פ[25] "ויקדו וישתחוו" פרש"י: "קידה כפיפת קדקד. השתחוואה מש־תטח לארץ". — "פישוט ידים ורג־לים"[26]. לא כפי' התרגום "וכרעו" — דקידה פירושה שכורע על ברכיו, ולפי"ז אף שאפ"ל כפיפת קדקד ("קי־דה") בלי השתחוואה, אאפ"ל השתח־וואה מבלי לכוף את הראש תחלה

---

21) או י"ל שכיון שכבר השתחוה על הקול כו' א"צ להשתחות עוה"פ כשנפרט הקול לקריאת היגמה"ר, אף שאינו דומה לגמרי (ראה לעיל הערה 7). או י"ל, בפשטות: כיון שהשתחוה בפישוט ידים ורגלים בתחלת שמיעת הקול — מובן שלא קם מההשתחוואה עד לאחר גמר כל המאורע.

22) כוונת רש"י בפירושו: "בעבור כבו־די" — משמע לאחר שיעבור, והרי זה סותר להכתוב שבעת עבור השכינה ושכותי — לא יראה (אבל אח"כ) והסירותי גו' — לכן פרש"י "כשאעבור לפניך", היינו בעת שיעבור.

23) ועפ"ז מובן מה שלא מצינו ש־השתחוה משה בעת ש"ויחזו את האלקים" אף שמסתכלין בו (משפטים כד, יא. ובפ־רש"י) ולא בעת שנדמה להם כגבור מלחמה וכזקן (פרש"י יתרו כ, ב).

24) ראה תניא פמ"ב בהגה"ה "רואה כו' משתחוים לאיש א' תפול עליו אימה ופחד" — ואינו אומר שישתחוה (והטעם כיון שהוא רואהו כ"איש אחד").

25) מקץ מג, כח. וראה ראב"ע כאן ומקץ שם. ברכות לד, ב (וש"נ).

26) ראה פרש"י מקץ מב, ו.

(אבל אפשרית — מבלי כריעת ברכיים).

עפ"ז מובן שבמקום שנאמרו שניהם (ובפרשתנו "ויקד" "וישתחו") אין הכוונה להודיע על ה"קידה" בתור התחלה של השתחוואה (דמאי קמ"ל — הרי אא"פ באופן אחר), אלא — כענין בפ"ע, נתינת כבוד ע"י קידה, ולא הסתפקו בזה כ"א אח"כ הוסיפו כבוד והשתחו, פשטו ידיהם ורגליהם.

ומדגיש רש"י ע"י דילוג ענין הקידה, שוימהר משה עד כ"כ שכאלו לא היתה הקידה (מציאות לעצמה), כ"א "מיד — וישתחו" [27].

וזוהי כוונת רש"י בהוספת "מיד (וישתחו)" — אף ד"וימהר" פשיטא דפירושו "מיד" והול"ל "כשראה כו' הקריאה השתחוה" [28], כי רצונו להדגיש שמיד וישתחו (כאלו בלי "ויקד ארצה").

ה. מיינה של תורה בפרש"י דילן:

עפ"י הנ"ל יובן זה שרש"י כותב בפסוק זה "שכינה" דוקא ולא שם אחר:

מבואר בתניא [29] שהשכינה נקראת כן "ע"ש ששוכנת ומתלבשת תוך כל עלמין", ובנדו"ד רצה משה להשתחוות כשהוא רואה את השכינה קודם שעברה, לכן נזכר השם המורה על ששוכנת תוך כל עלמין — "השכינה".

(משיחת ש"פ תשא תשכ"ט)

---

27) ובפרט לפרש"י דקידה ה"ז כפיפת קדקד — בלאה"כ אין מציאותה (כשבאה ביחד עם השתחואה) ניכרת כ"כ, משא"כ להתרגום שזהו כריעת ברכים.

28) כבדפוס ראשון ושני, משא"כ ברש"י כת"י וברוב הדפוסים.

29) פמ"א (גז, ב).